

УДК 8127423612

DOI: 10.32626/2309-7086.2026-23.62-68

Валентина Кривенчук

ORCID ID: 0000-0002-7258-8128

аспірантка кафедри української мови
імені професора Л. А. Лисиченко
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
krivenhuk@ukr.net

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ОБРАЗІВ ІСТОТ У ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СТАНІСЛАВА ШУМИЦЬКОГО

У статті здійснено мовознавчий концептуальний соціолінгвістичний аналіз вербалізованих образів істот поетичної україномовної картини світу Станіслава Шумицького. Розглянуто семантичну природу зооморфних, орнітологічних, антропоморфних, міфологічних і фантастичних назв істот, визначено їхню символічну функцію та концептуальні смисли. Показано, що номінація істот слугує когнітивним механізмом моделювання української поетичної картини світу, своєрідно відображається та асоціюється у поетичному контексті індивідуальної картини світу Станіслава Шумицького.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, лінгвоконцептологія, вербалізація, образ істоти, символ, метафора, когнітивна модель.

Постановка проблеми. Дослідження поетичного слова у межах лінгвістичної концептології спирається на гіпотезу, що мова є «формою мислення і духовного життя народу» [7, с. 58]. Синергійний аспект поетичного тексту становить динамічну, самоорганізовану систему митця, у якій взаємодія чинників мови та естетики створює цілісну художню структуру. У такому тексті концепти, як ментальні одиниці колективної чи індивідуальної свідомості, не лише називають культурно значущі явища-уявлення про світ, що вербалізує у мові абстрактні ідеї, а й актуалізує культурно-сміслові архетипи, а саме образи як художньо-мовну модель живих або уявних істот, які репрезентують їхні смислові, емоційні та символічні характеристики у поетичному світі автора.

Сучасна українська концептологія [2–6; 10] розглядає образ істоти як когнітивну одиницю, у якій відбивається взаємодія людини і світу природи. У поезії цей тип образу є виразником національної ментальності, бо, за спостереженням П. Селігея мовна свідомість – це «форма свідомості, яка обіймає погляди, уявлення, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності. Інакше кажучи, МС – це небайдуже, шанобливе ставлення до мови» [8, с. 40].

Поетика С. Шумицького 1960-х – 1970-х років синтезує фольклорну, філософську та екзистенційну традиції. Його художній світ наповнений істотами, як реальними, так і фантастичними, як земними, так і небесними. Їхнє вербальне втілення відбувається через метафоризацію, персоніфікацію, порівняння, що творить багаторівневу когнітивну структуру поетичної свідомості.

© Валентина Кривенчук, 2026

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Об'єктом дослідження обра-
но: поетичні тексти Станіслава Шумицького зі збірок «Ознаки вірності» (1963),
«Сорок ударів серця» (1966), «Герої приходять у пісню» (1971). Предметом до-
слідження – вербалізовані образи істот як мовні репрезентанти концептів буття.

Мета статті – виявити систему образів істот, визначити їхні когнітивні
сенси та роль у моделюванні поетичної картини світу.

Методами дослідження обрано лінгвоконцептологічний, когнітивно-се-
мантичний, контекстуальний, порівняльно-інтерпретаційний.

Насамперед з'ясуємо, що таке лінгвоконцепт. «Лінгвоконцепт мотивова-
ний гетерогенністю та багатоозначковістю, успадковуючи від поняття дискурсив-
ності вираження смислу, від образу – метафоричність та емотивність вираження,
від значення – включення його найменування в лексичну систему мови. У вузько-
му змістовному розумінні лінгвоконцепти – це поняття буденної, наївної філосо-
фії людини, закріплені в лексиці природних мов, що забезпечують стабільність
і спадкоємність духовної культури етносу. У вузькому формальному розумінні
лінгвоконцепти – семантичні утворення, що стоять за словами, які не знаходять
однослівних еквівалентів у перекладі іншими мовами. До лінгвоконцептів у ши-
рокому змістовному розумінні можна віднести будь-який вербалізований культур-
ний смисл, певною мірою маркований етнічною [1, с. 5]. У межах цього підходу
застосовуємо концептуальний аналіз для визначення концептуальної сфери істот;
когнітивно-семантичний аналіз для встановлення смислових полів і метафорич-
них моделей; інтерпретаційно-контекстуальний метод ефективний для аналізу
функціонування образів істот у контексті авторського світобачення.

Для вибіркового дослідження поетичної мови використовуємо контек-
стуальний метод [9].

Порівняльно-інтерпретаційний метод із прив'язкою до українських на-
уковців, таких як: В. Жайворонок [3], О. Маленко [5], Л. Шевченко [10].

Аналіз полягає у детальному дослідженні функціонування мовної одиниці
в конкретному текстовому оточенні, виявленні індивідуально-авторських від-
тінків значення, урахуванні прагматичних, конотативних, когнітивних наша-
рувань, розкритті аксеологічних та емоційно-оцінних вимірів.

Виклад основного матеріалу. У результаті дослідження сформува-
ли таку класифікацію:

1. Типологія образів істот.

У поетичній системі С. Шумицького простежуються наступні типи істот:
зооморфні, ортологічні, міфологічні, антропоморфні образи, фантастичні істоти.

1. Зооморфні образи (образи, що символізують певні якості чи сили при-
роди) – зайча, кротеня, кріт; кінь, собака, пес; воли, кротеня, заць, коники,
ворони, лошатка, коні, огирь, скакун, вовки; *вороними пролетять літа, ...*;
доньці сяють дельфіни (мають розум, співчуття та тваринну форму), емо-
ційний стан несамовитості матросів передається порівнянням їх з вереском
сотні *мави*; *огир* (сильний скакун символізує нестримність бурі). Такі істоти
постають в контексті праці, духовної обмеженості, відданості [12, с. 10, 23; 13,
с. 10, 16, 23, 33, 34, 36, 37, 39, 53, 53, 70].

- **Кінь** «знає веза нелегкий тягар» – метафора трудівника.
- **Собака** «... а собака – СОБАКОЮ буде завжди» – символ незмінності при-
роди. Собака як вірний друг людини, залишається вірним, незважаючи на
жорстоке поводження з ним людини (яке, на жаль, часто трапляється у житті).

2. Ортологічні образи (це образи істот, створені на основі реальних, логічно обгрунтованих уявлень) – метелики, бджоли; голуб/*голубиний клетіт*, коники, вороння, орел/*орлом померти* – *справді трудно* – моделюють ідеї волі, думки, скороминучості прекрасного, духовного піднесення ... [11, с. 5, 10; 12, с. 21, 32, 33, 34].

«Думи, думи – чорне вороння» – когнітивний перенос *«думка-птаха»*.

3. Міфологічні образи (персонажі та уявлення, створені в міфах для пояснення походження природних та суспільних явищ) – мавка; чорт, демон / *грім демонськи іржав, до чорта, срібні тенета* – постають на межі реального й потойбічного [11, с. 30; 12, с. 8, 28, 33, 45, 60].

Мавка – архетип природної краси; демон – уособлення спокуси та внутрішньої боротьби.

4. Фантастичні істоти (вигадані, нереальні істоти, які створила людська уява, вони поєднують риси людини, тварини, надприродного світу) – марсіанка; саламандра, гадюки (губи зради); *надаргонавти*. Вони символізують духовне очищення, кохання, смерть, зраду, космос; *тіні забутих предків* (фантастичні чи міфологічні істоти надприродного світу, які можуть спілкуватися із живими) [11, с. 19; 12, с. 12; 13, с. 34].

Саламандра – вогняний концепт трансформації; марсіанка – поєднання космічного й людського.

5. Антропоморфні образи (художні образи, у яких неживим предметам, природним явищам, тваринам, богам чи абстрактним поняттям надаються риси людини, властивості або здатність мислити, відчувати, діяти як людина) – титан духу; праця й правда, таланти, людина чорна-чорна, праця, правда, хтось (мене кличе), коні і підкови – утверджують гуманістичні й етичні цінності; вітер асоціюється з динамічною міфічною істотою, наділеною здатністю рухатися і свистіти; *скрип віконниць, мов гра цвіркуна* (звуковий образ живої істоти), *серпневий легіт колеса човни* (неживому явищу, серпневому вітерцю, надається людська дія рухати човни), *омріяний принц* (ідеалізована істота, створена людською уявою); ліричний герой порівнює себе з *вітрянником*, кораблем, який мандрує морем, шукає шлях, долає вітер, у поезії набуває символічного, живого значення, символізує життєвий шлях людини, прагнення свободи. [11, с.30; 12, с.33, 36, 50, 53, 69; 13, 17, 27, 29, 34, 46].

II. Когнітивні моделі.

За О. Потебнею «поетичний образ є формою мислення, де зовнішнє постає виразом внутрішнього» [7, с. 96]. У поезії С. Шумицького вербалізація істот конструюється через наступні когнітивні моделі:

- метафора порівняння (людина – тварина): *«мов кротеня», «думки як вовки голодні»*;
- персоніфікація природи: *«вітер скаче білим огирем»*;
- онтологічна метафора: *душа – полум'я, думка – політ*.

Тваринні і пташинні образи набувають смислу внутрішнього стану людини.

III. Образи крилатих істот у поетичній системі автора.

Крилаті істоти у С. Шумицького відображені як особливі когнітивні символи духовної сфери:

- метелики – втілення чистоти, першоцвітної легкості;
- вороння – уособлення тривоги, темних думок;
- голуб – символ небесної благодаті, миру.

В. Жайворонок зазначає: «птах у фольклорній традиції – посередник між небом і землею, духом і тілом» [4, с. 234].

У такому сенсі С. Шумицький продовжує український символічний код: духовне завжди метафорично «злітає».

IV. Індивідуальне авторське переосмислення традиційного.

У народній творчості *зайча* символізує боязку маленьку тварину. У баладі «Сорок ударів серця» С. Шумицького символічний образ зайчати відображає людську слабкість і боязкість. Автор подає образ зооморфної істоти афористично, висловлюючи глибоку моральну думку: «*Зрада – не тільки тікати зайчам / З поля битви шкури заради, / Іноді можна просто мовчать – / І це теж зрада!*» [11, с. 10]. Через такий вислів поет вербалізує зраду на полі бою, що може проявитися не лише у втечі чи страху, а й символом людської слабодухості як моральної зради. Метафоричне зіставлення людської зради зі страхом маленької тварини *зайчати* акцентує увагу на мовчанні як образі пасивного жала.

Голубиний клекіт як образ ортологічної істоти у народній творчості символізує мир, любов, вірність, чистоту. Своєрідністю вище зазначеного типу образу в поезії «Місто мого минулого» є відтворення звуків: «*голубиний клекіт*», метафора та звукопис (ономатопея) слугує механізмом створення живого, чуттєвого, емоційного образу, який символізує тему минулої юності, ностальгію суму за найдорожчим: «*За наші світанки прозори!*» [12, с. 32]. Саме такі образ голубиної реалістичної істоти можна почути в уяві. Спогади, емоції, зв'язок з минулим через *клекіт*.

Міфологічні «*срібні тенета*» в легендах символізують небезпечну спокусу, а в «Баладі про сонце і бурі» вони виражені як метафори вибору між спокусливою безпекою: «*Життя, ніби ніжна мелодія скрипки, / Ні бур, ні біди. Вибирай!*» [11, с. 60] і ризиком свободи. Міфічному образу надається особистісне й емоційне значення: «*Та я не потраплю у срібні тенета / Бо думи у мене – свої. / Живу я тому на цій грішній планеті, / Що вірю у святість її*» [11, с. 60].

У фольклорі та міфології фантастична саламандра асоціюється з вогнем, очищенням, трансформацією. У поезії митця ця земноводна хвостата тварина, схожа на ящірку, стає символом сильних емоцій та спогадів: «*Як спогад, образ твій над полум'ям зринає / І ти сама виходиш із вогню*» [12, с. 12]. І ці спогади ніколи не зникнуть: «*Я зможу розлюбити і – розлюблю, / Та спогадів, на жаль, ніколи не спаву*» [12, с. 12].

У народній творчості талант часто постає як жива антропоморфна істота, яку сприймаємо як образ долі чи обдарування. У поезії «Щедрість землі» поет олюднює абстрактне поняття таланту. Образ вербально виражається через метафори та персоніфікацію: «*Моя земля багата на таланти*» і «*люди їй талант свій віддають*», *землянам «і в космосі таланить»*. Українці «*талановито сіють, косять, люблять / Злітають у міжзор'яні світи*». Щедрість таланту не дозволяє людині «*нездарою рости!*» [12, с. 45]. Через персоніфікацію підкреслена духовна сила, щедрість і творчість українського народу.

Вербалізація істот і тварин у поетичному світі автора постає системою символічних образів, які черпають значення з народної, міфологічної та моральної традиції, але набувають індивідуально-авторського змісту; розкривають філософію людського духу, моральний вибір і гармонію з природою.

Зазначену класифікацію можемо відтворити у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Класифікація вербалізованих істот

Тип істоти	Приклади	Когнітивне значення	Символічна функція
1. Зооморфні	Кінь, собака, заєць, вовк, кріт	Репрезентація базових інстинктів, праці, вірності, обмеженості сприйняття	Уособлення природної сутності людини, її зв'язку з до-вкіллям
2. Орніто-логічні	Метелик, голуб, ворон	Концептуалізація духу, волі, мислення	Символіка піднесення, свободи, духовного очищення
3. Міфологічні	Мавка, демон, чорт	Актуалізація уявлень про спокусу, красу, моральний вибір	Маркування межі між добром і злом
4. Фантастичні	Марсіанка, саламандра	Репрезентація ірраціонального, космічного та трансцендентного досвіду	Символізація виходу за межі емпіричного світу
5. Антропоморфні	титан духу, праця, правда	Моделювання внутрішнього (духовного) космосу людини як системи абстрактних понять	Репрезентація глибинних смислів буття, істини та цінностей

Висновки. Вербалізовані образи істот у поетичній картині світу С. Шумицького формують цілісну концептуальну сферу як сегмент живого буття. Через них поет відтворює моральну, природну й космічну гармонію, притаманну українській ментальності.

Зооморфні істоти відображають земне зелене й трудове начало, орнітологічні – духовне, морфологічне первоначало, те універсальне, що відображає спосіб глибинної символічної організації частин у цілісній структурі свідомості. Міфологічні образи істот постають на межі реального і потойбічного, фантастичні ж поєднують уявне про людину і тварину надприродного світу, тоді як антропоморфні образи вербально уподібнюються неживим предметам, що мають душу.

Вербалізація істот є когнітивною стратегією творення концептуального світу автора, у якому людина, природа і духовне начало взаємозалежні.

Подальший інтерес дослідження у поетичному доробку С. Шумицького становлять квіти. Адже флора і фауна у творчому корпусі митця зосереджує увагу читача на ніжному, витонченому етико-філософському ліризмі і цим самим викремлює специфічну рису митця: прагнення до всеохоплованості, досконалості.

Список використаних джерел і літератури:

1. Гарбера І. В. Лінгвокультурний концепт людина. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук*: колективна монографія. 2-е вид. / під ред. В. Г. Кап拉克. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 5–15. DOI: 10.36074/rodmrffssn.ed-2.
2. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 528 с.
3. Голобородько Я. Ю. Поетика символу в українському художньому мовленні. Київ: Академвидав, 2012. 312 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2007. 703 с.
5. Маленко О. О. Лінгвокогнітивні аспекти поетичного мислення. Харків: Харківський національний університет імені В. Каразіна, 2015. 280 с.

6. Маленко О. О. Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. 2021. Вип. 54. Ч. II. С. 109–111.
7. Потебня О. О. Естетика і поетика слова. Київ: Мистецтво, 1985. 301 с.
8. Селігей П. Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови. *Диво*. 2012. № 7. С. 40–44.
9. Тверезовська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження [текст]: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2021. 440 с.
10. Шевченко Л. Л. Мовно-інформаційні моделі концептосфери Нового Завіту в українській рецепції: дис... д. ф. н. за спец. (10. 02. 01) – українська мова. Київ, 2021. 396 с.
11. Шумицький С. В. Ознаки вірності: поезії. Харків: Харківське книжкове видавництво, 1959. 36 с.
12. Шумицький С. В. Сорок ударів серця: поезії. Харків: Прапор, 1966. 76 с.
13. Шумицький С. В. Герої приходять у пісню: поезії. Харків: Прапор, 1971. 48 с.

References:

1. Harbera, I. V. (2021). Linhvokulturnyi kontsept liudyna. *Reprezentatsiia osvitynikh dosiahnen, mas-media ta rol filolohii u suchasni systemi nauk: kolektyvna monohrafiia* (2-e vyd.) / pid red. V. H. Kaplak. Vinnytsia: Yevropeiska naukova platforma. S. 5–15. DOI 10.36074/rodmrffsn.ed-2. (in Ukr.).
2. Holoborodko, K. Yu. (2010). Idiostyl Oleksandra Olesia: linhvokohnityvna interpretatsiia. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo. 528 s. (in Ukr.).
3. Holoborodko, Ya. Yu. (2012). Poetyka symvolu v ukrainskomu khudozhnomu movlenni. Kyiv: Akademydav. 312 s. (in Ukr.).
4. Zhaivoronok, V. V. (2007). Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Dovira. 703 s. (in Ukr.).
5. Malenko, O. O. (2015). Linhvokohnityvni aspekty poetychnoho myslennia. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. Karazina. 280 s. (in Ukr.).
6. Malenko, O. O. (2021). Linhvistychni doslidzhennia: zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Vol. 54. Ch. II. S. 109–111. (in Ukr.).
7. Potebnia, O. O. (1985). Estetyka i poetyka slova. Kyiv: Mystetstvo. 301 s. (in Ukr.).
8. Selihei, P. (2012). Movna svidomist – shanoblyve stavlennia do movy. *Dyvo*. № 7. S. 40–44. (in Ukr.).
9. Tverezovska, N. T., Sydorenko, V. K. (2021). Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia [tekst]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsent navchalnoi literatury. 440 s. (in Ukr.).
10. Shevchenko, L. L. (2021). Movno-informatsiini modeli kontseptosfery Novoho Zavitu v ukrainskii retseptsii: dys... d. f. n. za spets. (10.02.01) – ukrainska mova. Kyiv. 396 s. (in Ukr.).
11. Shumytskyi, S. V. (1959). Oznaky virnosti: poezii. Kharkiv: Kharkivske knyzhkove vydavnytstvo. 36 s. (in Ukr.).
12. Shumytskyi, S. V. (1966). Sorok udariv sertsia: poezii. Kharkiv: Prapor. 76 s. (in Ukr.).
13. Shumytskyi, S. V. (1971). Heroi prykhodiat u pisniu: poezii. Kharkiv: Prapor. 48 s. (in Ukr.).

Valentyna Kryvenchuk

VERBAL EXPRESSION OF CREATURE IMAGES IN THE POETIC WORLDVIEW OF STANISLAV SHUMYTSKYI

In article «Verbal Expression of Creature Images in the Poetic Worldview of Stanislav Shumytskyi» for the first time in the history of Ukrainian linguistic, a study

has been conducted: a linguistic, conceptual, and sociolinguistic analysis of verbalized images of creatures in the Ukrainian-language poetic worldview of Stanislav Shumytssyi is carried out. The material for analysis comprises the poetry collections «Signs of Fidelity» (1959), «Forty Beats of the Heart» (1966), and «Heroes Enter the Song» (1971). The study examines the semantic nature of zoomorphic, ornithological, anthropomorphic, mythological, and fantastical beings, defining their symbolic function and conceptual meanings. It is shown that the verbalization of creatures serves as a cognitive mechanism for modeling the word, which in the Ukrainian poetic tradition is uniquely reflected and associated within the poetic context of Stanislav Shumytskyi's worldview.

The research is based on the following methods of analysis: linguo-conceptual, cognitive-semantic, contextual, and comparative-interpretative.

The study distinguishes classification types of verbalized creatures in the author's texts, such as: 1 – zoomorphic (horse, hare, dog, wolves, mole, monkey); 2 – ornithological (butterflies, dove, crows); 3 – mythological (mavka, demon, devil); 4 – fantastical (Martian girl, salamander), among others. Their cognitive meaning and symbolic function have been determined in the context of specific individual works. A comparison of these creatures in folk creativity and in the author's individual is provided. The flowers in the poet's body of work represent a further area of research interest. The flora and fauna in the artist's creative corpus draw the reader's attention to gentle, refined ethical and philosophical lyricism, thereby highlighting a distinctive feature of the poet: his aspiration for comprehensiveness and perfection.

Key words: concept, linguistic, worldview, verbalization, poetic cognition, image of being, symbol, metaphor, cognitive model.

Отримано: 29.11.2025 р.

Прийнято до друку після рецензування: 08.03.2026 р.

Опубліковано: 25.05.2026 р.